

Çevre Sosyolojisine Kültürel Bir Bakış

A Cultural Perspective on Environmental Sociology

Öz

Endüstrileşen dünya çevreye geri dönülemez zararlar vermesine rağmen bu durum hala toplum içinde yeterli yankı uyandıramamaktadır. Bazı kesimler tarafından iklim değişikliğinin bir aldatmaca olarak görülmesi ve çevreyi koruma amacıyla düzenlenen toplumsal hareketlerin yetersiz kalması bu alanda uygun politika adımlarının atılmasının önüne geçmektedir. Bu doğrultuda toplumların çevreyle olan ilişkilerini inceleyen bir alan olarak ortaya çıkan çevre sosyolojisi, 1970'li yıllardan günümüze kadar yeterince gelişim gösterememiş ve klasik sosyoloji tarafından kabul edilir seviyeye gelememiştir. Buna ek olarak çevre sosyolojisi, çeşitli toplumlarda çevre konularına farklı bakış açıları geliştirilmesini de tam olarak açıklamaktan hala uzaktır. Çevre sosyolojisinin bu yönde gelişmesi için kültürel değerleri dikkate alması gerekmektedir. Bu amaçla mevcut çalışma kapsamında çevre sosyolojisi ve kültür arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatür incelendiğinde özellikle gelişmiş ülkelerde çevre hareketleri ve kamu politikalarının kültür ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması yeterli bir teorik altyapı oluşturulmasını engellemektedir. Özellikle gelişmiş ülke örnekleri dışına çıkılarak çeşitli ülkeler için saha çalışmalarının yapılması bireylerin çevreye bakış açısı, davranışları ve istekleri ile kültürel altyapıları arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sosyolojisi, Ekoloji, Kültür

Abstract

Although the industrializing world causes irreversible damage to the environment, this situation still does not have enough impact in society. The fact that climate change is seen as a hoax by some groups and that social movements organized to protect the environment are inadequate prevents appropriate policy steps being taken in this area. In this context, environmental sociology, which emerged as a field that examines the relationships of societies with the environment, has not developed sufficiently since the 1970s and has not reached a level acceptable to classical sociology. In addition, environmental sociology is still far from fully explaining the development of different perspectives on environmental issues in various societies. In order for environmental sociology to develop in this direction, it must take cultural values into account. For this purpose, the relationship between environmental sociology and culture was examined within the scope of the current study. When the literature is examined, it is seen that environmental movements and public policies are associated with culture, especially in developed countries. However, the limited number of studies in this field prevents the creation of an adequate theoretical infrastructure. Conducting field studies for various countries, especially going beyond the examples of developed countries, will help understand the relationship between individuals' environmental perspectives, behaviors and desires, and their cultural backgrounds.

Keywords: Ecology, Environmental Sociology, Culture

Giriş

Çevre kirliliği özellikle modernleşen ve makineleşen dünya ile birlikte oldukça ciddi bir problem haline gelmiştir. Çevresel bozulma konusunda sanayileşmenin ilk çağlarında önemli bir farkındalık oluşmamış ancak 1970'li yıllardan itibaren özellikle endüstrileşen ülkelerde çevre konuları ön plana çıkmıştır. Temiz su, yeterli sanitasyon ve belediye atık bertarafına erişim evrensel konular haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ise çevre kirliliği tüm dünyada yaygın bir problem haline gelmiştir (Inglehart, 1995, s. 57-58). İçinde yaşadığımız dünya açık ve tartışmasız bir şekilde toplumsal eylemler tarafından bozulmuştur. Aynı şekilde, sosyal hayat da ekolojik sorunlardan etkilenmekte ve doğayı koruma arzusu tarafından şekillendirilmektedir (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 593).

Endüstrileşmenin birçok ülkede tamamlanması ve küresel ölçekte belli kazanımların sağlanmasıyla beraber bireylerin beklentileri de değişmeye başlamıştır. Büyüme öncelik olmaktan çıkmış, hayat kalitesi ön plana gelmiştir. Bir zamanlar iş gücünü motive eden teşvikler eskisinden daha az etkili hale gelmiş, geniş siyasi desteğe yol açan politikalar artık eskisi kadar kolay takipçi bulamamış, hatta çocuk yetiştirmeyi şekillendiren değerler bile yerini yeni normlara bırakmıştır. Tüketim kalıpları, doğurganlık oranları ve insanların çevrenin korunmasına verdikleri öncelik de dahil olmak üzere tüm yaşam tarzlarının dönüşmesi küresel değişimin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu değişiklikler en ileri düzeyde yerleşik sanayi toplumlarında görülmekle birlikte, sanayileşmekte olan ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Uzun vadede, sanayileşmeye başlayan her ulus için geçerli olacaktırlar (Inglehart, 1995, s. 60-61).

Temel değerlerdeki bu değişimin bir başka sonucu da, çevre bilincinin artması ve çevrenin korunmasına daha fazla öncelik verilmesidir. Ancak, değişen çevresel tutumlar insan davranışlarının çoğunu dönüştüren çok daha geniş bir kültürel değişim

sürecinin sadece bir belirtisidir. Çalışma hayatı, doğurganlık ve tüketim kalıplarına yönelik yönelimler gibi çevreyi doğrudan etkileyecek olgular da yeniden şekillendirme sürecinde yer almaktadır. Çevresel kaygılar, hayatta kalma ihtiyaçlarından ziyade yaşam kalitesine yönelik artan kaygılardan kaynaklanmıştır (Inglehart, 1995, s. 62). 16 yaşındaki Thunberg'in iklim değişikliği konusundaki eylemsizliğe duyduğu öfke ve derin üzüntüyle başlayan protestolar, dünyanın dört bir yanındaki gençlerin değişen iklimle ilgili korkularını ve siyasi tepkisizliğe duydukları öfkeyi ifade etmelerine yol açmıştır (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 593). Bu tarz kişilerin ön plana çıkması sadece protestoları değil aynı zamanda çevre bilincini artırmaktadır.

Geleneksel olarak çevre konusu her ne kadar doğa bilimlerinin ilgi alanı olsa da son dönemde ekonomi, kalkınma, ekoloji, güvenlik, nüfus dinamikleri ve doğal kaynakların kullanımı gibi alanlarla ilişkilendirilerek incelenmektedir. Ancak çevre oldukça geniş kapsamlı bir çalışma alanıdır (Popov vd., 2021, s. 1). Bu kapsamda çevre felaketleri, çevre sosyolojisinin geliştirilmesi için çok özel bir temel sağlamaktadır. Çevre felaketlerinde maddi koşullar ve sonuçlar açıkça ortaya çıkmakta ve toplumun doğaya olan bağımlılığı kolaylıkla gözlemlenebilmektedir (Lidskog vd. 2015, s. 347). Çevre problemlerine yönelik artan farkındalık, atılan adımların kültürel ve sembolik değerini artırmıştır. Çevresel uygulamaların bir yaşam tarzı bileşeni olduğu giderek daha fazla görülmektedir (Geerts vd., 2023, s. 1). 20. yüzyıl insanlığın önüne her ne kadar bir dizi problem çıkarsa da bu problemlerin en büyüğünden biri çevresel bozulmadır. Çevresel bozulma, toplumsal kirlenme ve ekolojik felaketler; toplulukları, aileleri ve bireyleri bozarak ve tarihsel sosyal eşitsizlik kalıplarını şiddetlendirerek giderek daha fazla sosyal sorunlara neden olabilmektedir. Buna karşılık, bu eğilimler yeni sosyal düzensizlik ve kişisel sıkıntı biçimleri de yaratabilmektedir. Bu problemin nasıl çözüleceği önemli bir sorun olarak ortada dururken sosyoloji biliminde bu alan hakkında oldukça az çalışma bulunmaktadır (Picou, 2008, s. 1). Zira, iklim değişikliği hem ekosistemler hem de sosyal sistemler üzerinde potansiyel olarak muazzam zarar verici etkilere yol açmaktadır (Scott, 2014, s. 180).

Kapitalizmin ekolojik denge üzerindeki etkisi herkes tarafından net bir şekilde görülmektedir. Net olmayan ise, çevresel krizlere verilen kültürel tepkiler (ve tepkisizlikler) de dahil olmak üzere, kapitalizmin toplumsal eylemleri nasıl etkilediğini koşullandıran mekanizmalardır (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 594). Sosyo-kültürel bir olgu olarak çevre detaylı bir şekilde incelenmemiş, ancak sosyal antropoloji, sosyal ekoloji ve diğer bazı bilim dalları çerçevesinde kültür ve ekoloji, kültür ve tüketim (tüketici kültürü) gibi alanlar çalışılmıştır (Popov vd., 2021, s. 2).

Bireysel davranışlar, toplumun çevre üzerindeki etkisi açısından kilit öneme sahiptir. İnsanların yaptıkları eylemler ve aldıkları kararlar, çevreye olduğu kadar bireysel ve toplumsal refah üzerinde de doğrudan ve dolaylı etkiler yaratır. Bu yüzden, sürdürülebilir yaşam ulusal ve uluslararası politikaların merkezine yerleşmiştir. Ancak seçimler, hiçbir zaman bireysel rasyonel müzakere sürecinin doğrudan bir parçası olamamıştır. Niyetler ve arzular sosyal, bilişsel, durumsal ve kültürel faktörler tarafından yönetilir (Jackson, 2005, s. 1-17). Sınıf ve çevresel konularla ilgili endişeler arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için kültürel perspektifler incelenmelidir. Çünkü, insan-çevre ilişkileri bireysel düzey ile değil yaşam tarzları ile ilişkilidir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 647-648). Kültür, çevresel sorunlara yönelik eylem ve eylemsizliğin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kültür, maddi kaynaklarla etkileşim içinde çalışarak, çevreyi korumaya kimlerin katılacağını ve bunu nasıl gerçekleştireceklerini, hangi çözümlerin uygun ve kabul edilebilir olduğunu, hangilerinin ise imkânsız ya da uygunsuz görüleceğini belirlemektedir. Ayrıca, kimin çevresel etkisinin yakından inceleneceğini ve kimin göz ardı edileceğini de şekillendirmektedir (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 594-595).

Çevresel koruma her ne kadar küresel bağlamda önem kazansa da çeşitli toplumlar arasında çevre korumaya verilen öncelik ve farklı ortamlardaki çevre seferberliği düzeyi açısından ölçülebilir farklılıklar bulunmaktadır. Bazı yerlerde yüksek düzeyde çevre bilinci ve güçlü hareketlere rastlanırken, diğer yerlerde çevrenin korunması nispeten daha az ilgi görmektedir. Günümüzde Viyana Sözleşmesi, Montreal Protokolü, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Basel Sözleşmesi gibi dünyada birçok ülke tarafından uygulanan çeşitli kurallar bulunsa da bunlardan yola çıkarak bir ülkedeki çevre kirliliğine bakış açısını yansıttığını söylemek tam olarak mümkün değildir. Çünkü bu tarz sözleşmeler siyasal baskılar nedeniyle bazen dünyayı en çok kirleten ülkeler tarafından da desteklenmektedir. Ancak, çevreyi korumaya yönelik oluşturulan büyük sivil toplum kuruluşlarının genelde gelişmiş ülkelerde kurulması, bu ülkelerde çevreye yönelik bir bilincin oluşmaya başladığını

göstermektedir. Gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkili olan bu durum aynı zamanda ülkelerin kültürlerini de daha duyarlı olacak şekilde şekillendirmektedir.

Çevre sosyolojisi fiziksel çevre ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkiyi açıklarken üç ana kurumdan bahsetmektedir: ekonomi, politika ve kültür (Konak, 2010, s. 276). Kültür çevre hareketlerinin her ne kadar en büyük belirleyicilerinden olsa da bu alanda sınırlı sayıda çalışmalar yapılmış ve yapılan çalışmalar da genel olarak kolektif kültüre değil bireyselciliğe yönelmiştir (Özler ve Obach, 2019, s. 775). Bu nedenle çevre sosyolojisinin kültürel bağlamda incelenmesi önem taşımaktadır. Her ne kadar bu alanda sınırlı çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar genelde gelişmiş ülkeleri kapsamakta ve dünya geneline yayılacak sonuçlar doğurmaktan uzaktır. Mevcut kısma kadar alandaki tartışmalar ve konunun önemi açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde çevre sosyolojisinden kısaca bahsedilecek, daha sonra kültür ve çevre ilişkisi irdelenecek, son olarak sonuç bölümü yer alacaktır.

Çevre Sosyolojisine Kısa Bir Bakış

Durkheim, Weber ve Marx gibi kurucu sosyologlar doğa ve toplumun bazı yönlerine değinmişlerse de bu alanda detaylı analizler ortaya koymamışlardır. *Çevre sosyolojisi* kavramı, ilk olarak, açık bir şekilde Samuel Klausner tarafından 1971 tarihli "*On Man in His Environment*" adlı kitabında yapılmıştır. Alanın kurucularından biri olarak kabul edilen Riley Dunlap, o döneme bakıldığında iki aşamalı bir ilerleme olduğunu belirtmektedir. Alan, öncelikle aktivistler ve sosyal ortam sayesinde ortaya atılan hareket ile başlamış, daha sonra kendi ayakları üzerinde duran bir yapı haline gelmiştir (Hannigan, 2006, s. 10).

Çevre sosyolojisi, bilim adamlarının *Yeni Ekolojik Paradigma* olarak adlandırdığı perspektifle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısı, 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da sanayileşme ve kentleşmenin büyümesi nedeniyle ekosistemlerin ve insan dışı türlerin kaybına bir yanıt olarak yaygınlaşmıştır. Çevre sosyolojisi, insanların ekonomik faaliyetleri ile ekosistemlerin ihtiyaçları arasında sağlıklı bir denge kurulması çağrısında bulunmakta ve insan sosyal sistemlerinin insan dışı doğa üzerindeki talep ve etkilerini azaltması gerektiğini savunmaktadır (Pellow ve Brehm, 2013, s. 230). Özellikle Catton ve Dunlap (1978, 1980) tarafından yazılan ilk makaleler ile çevre sosyolojisinin tanımlaması yapılmış ve ortaya yeni bir paradigma koyulmuştur. Yeni aktivistlerin ortaya çıkması, otoritelerin konuya değinmesi ve medyada çevre felaketlerinin sıklıkla paylaşılması toplumların dikkatini bu alana çekmiştir (Holt, 2022, s. 489).

Çevre hareketi ilk bakışta sosyal bir hareket gibi algılanmış, yerel tehlikelerin sosyal sonuçları incelenmiştir. Çevre sosyolojisine olan ilgi 1970'ler ve 1980'lerde kırsal sosyolojinin küçük ağlarında yoğunlaşmış ve alt alanlar tanımlanmaya başlamıştır. Ancak bunlardan önce klasik sosyoloji kabul edilmiş, daha sonra alanda uzmanlaşan akademisyenler tarafından müştereklerin krizi, ekolojik emperyalizm, çevresel adalet, eko-ırkçılık ve yavaş şiddet gibi konularda derinleşme başlamıştır. Özellikle ekonomik büyümenin çevresel etkileri üzerinde durulmuştur (Holt, 2022, s. 490-491). Bu çalışmalar ilk olarak çevresel kaygıların artması ile başlamıştır. Çevresel kaygı, insanların çevreyle ilgili sorunların farkında olma, bu sorunları çözmeye çabalarını destekleme ve çözümlerine kişisel olarak katkıda bulunmaya istekli olduklarını gösterme derecesini ifade etmektedir (Dunlap ve Jones, 2002, s. 482-485). Sosyolojik olarak incelendiğinde çevresel kaygılar son dönemde önemli bir inceleme alanı haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde başlayan bu farkındalık 1970 yılında Dünya Günü kutlamaları ile daha geniş yankı uyandırmıştır. Sosyologların ilk çalışmaları ise çevresel konulara bireylerin nasıl tepki verdiğini incelemek için yapılmıştır. İlk odaklanılan alan çevrecilerin politik çerçevedeki duruşları ve kamunun bu alana bakış açısını oluşturmuştur (Dunlap, 2016, s. 1). Çevresel kaygı araştırmalarında günümüzde artık çevresel sorunların aciliyetine odaklanma ve doğal kaynakların sınırlı olduğu anlayışı çok daha yaygındır (Kennedy ve Givens, 2019, s. 649).

Çevre sosyolojisi doğduğu ilk günden itibaren hızlı bir gelişme sergilemiş, yapılan ilk çalışmalarda klasik sosyolojiden yola çıkılarak teoriler ortaya konmuştur. Bununla beraber, çevre sosyologları sıklıkla iklim bilimciler, coğrafyacılara, ekonomistlere, siyaset bilimciler, şehir planlamacılar, antropologlar, psikologlar ve biyologlar gibi diğer bilim dallarından kişilerle iş birliği yaparak disiplinler arası bir bilim üretmektedir (Pellow ve Brehm, 2013, s. 231). Küreselleşmeyle beraber çevre-toplum ilişkisine yönelik çalışmalar da güçlenmiş; başlangıçta çevre ile ilgilenmeyen siyaset sosyolojisi, kent sosyolojisi, tüketim sosyolojisi ve sosyal hareketler sosyolojisi gibi sosyolojinin alt dalları da bu konuyu ele almaya başlamıştır. Buna ek olarak genel sosyoloji de çevre sosyolojisini daha çok içine alan bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, konunun kamusal ve siyasi

alandaki ortaya çıkıp yükselmesi ve çevresel değişimin toplumun çoğu kesimini etkilemesiyle tetiklenmiştir (Lidskog vd. 2015, s. 342). İklim değişikliği 2010'lu yıllarda sosyolojinin önemli bir konusu haline gelmiş ve konunun sosyal boyutları detaylı olarak incelenmiştir. Yeni gelişen bir alan olan iklim sosyolojisinde sosyologlar, iklim tehlikelerinin artan yoğunluğu ve yayılımının topluluklar, kurumlar ve küresel ilişkiler üzerindeki etkilerini araştırmışlardır (Holt, 2022, s. 487).

Klasik sosyoloji içerisinde çevre sosyolojisinin hak ettiği değeri görmemesi çevre sosyologları tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Özellikle çevrenin değişmez kabul edilmesi ve fiziksel çevrenin sosyolojik hayat üzerindeki etkisinin göz ardı edilmesi gibi nedenlerle çevre sosyolojisi kuramsallaştırılamamıştır. Çevre sosyolojisi çalışılırken diğer alanlardan destek alınmasının gerekmesi de sosyologları indirgemeci bir yapıya yönlendirmiş, yapısalcılık da bu durumu desteklemiştir. Ayrıca insanın dış çevreyi düzenleyebileceğine dair sarsılmaz inanç da sosyologların düşünme şeklini etkilemiştir (Konak, 2010, s. 274).

Çevre sosyologları her ne kadar geleneksel sosyolojiyi eleştirseler de çevre sosyolojisini oluştururken klasik sosyolojinin teori ve kavramlarından faydalanmışlardır. Özellikle Marx, Weber ve Durkheim'in düşünceleri ve kavramları çevre sosyolojisi teorilerini etkilemiştir. Buna ek olarak bu düşünürleri öncü kabul eden yeni Marksizm gibi akımlar Amerika gibi belli ülkelerde güç kazanmıştır. Avrupa'da ise çevre sosyolojisi Ulrich Beck ve Anthony Giddens'in "*dönüşlü modernleşme*" kavramı etrafında gelişmektedir (Konak, 2010, s. 276).

Çevre sosyolojisinin amacı, insan-ekosistem karşılıklı bağımlılığını açıklayan yeni bir paradigmayı teşvik ederek disiplinin '*insan muafiyeti*'ni düzeltmektir. Ancak, yaşanan bütün gelişmelere rağmen tam olarak başarıya ulaşamamış ve çevre sosyolojisi hak ettiği değeri görememiştir. Her ne kadar bu alan önemsiz görülme de çevre sosyolojisinin yeterince kuramsallaştırılmadığı genel olarak kabul edilmektedir. Bu durum modern görüşü destekleyerek çevre problemlerine katkıda bulunmaktadır (Kasper, 2016, s. 1). Ana akım sosyoloji, iklim değişikliği, küresel ısınma ve çevre problemlerinin sosyal ve kültürel boyutları üzerine düşünme konusunda diğer disiplinlerden ayrılmakta ve bu alanlarda genel olarak sessiz kalmaktadır. Bu alanda diğer sosyal bilimlerde çeşitli çalışmalar ortaya koysa da iklim değişikliğinin sosyal teorik değerlendirmesi bir avuç yavaş ilerleyen, aslında klasik sorun etrafında dönmektedir (Bhatasara, 2015, s. 218-219). Her ne kadar çevresel problemler bütün dünyayı etkilese de küresel bir çevre sosyolojisi olarak adlandırılabilir, çalışılan temalar ve uygulanan/geliştirilen teoriler açısından dünya çapında birleşmiş, kısacası ortak bir epistemoloji ve metodolojiye sahip bir çevre sosyolojisi ortaya çıkmamıştır. Bu açıdan sosyologlar tarafından yerel düzeyde geliştirilme, tanımlanma, işlevsel hale getirilme ve kurumsallaştırılma çalışmaları yapılmaktadır (Lidskog vd. 2015, s. 340).

Kültür ve Çevre İlişkisi

Kültürün genel kabul gören tanımı, bir grubu diğerinden ayıran zihnin kolektif programlamasıdır. Kültür bir yandan inançları, değerleri, davranışları, sosyal örgütlenmeyi ve ritüelleri bilen ve paylaşan bir grup bireyin araçsal yekunu; diğer yandan da davranışları, özellikle de sosyal etkileşimi ve kurumları etkileyen entelektüel materyaldir. Dolayısıyla; inançlar, değerler, tutumlar ve ritüeller gibi kültürle ilgili faktörler, toplum ve kurumlarla etkileşimin kolektif bir modelini temsil eden grup özellikleridir. Farklı kültür türleri insanların inançlarını, tutumlarını ve davranışlarını şekillendirmektedir (Dang, 2020, s. 392).

Sosyologlar, özellikle statü ve avantaj elde etme ile baskı ve dışlanma dinamiklerinde kültürün rolünü incelemeye odaklanmışlardır. Dolayısıyla, kültür kendi başına önemli olsa da aynı zamanda örneğin sanatın estetik güzelliğini anlama gibi konularda kültürel sermaye olarak bir kaynak işlevi görebilir (Geerts vd., 2023, s. 2). Bourdieu'nun (1984, s. 123-133) çalışmasına göre kültür sosyal sınıflarla iç içe geçmiştir. Ebeveynlerin sosyal sınıfı ise habitusu şekillendirmektedir. Daha sonra bu habitus belirli sınıf temelli pratikleri sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bourdieu'nun kültürel modeli temel olarak meşru (entelektüel) kültür ile popüler (sıradan) kültür arasında ayrım yapmaktadır. Özellikle eğitim, farklı kültür ve beğenilerin üretilmesinin merkezinde yer almakta, bu açıdan meşru kültürün sosyalleşmesi ve kutsanması için bir araç görevi üstlenmektedir. Ancak son dönemde entelektüel ve popüler kültür arasındaki ayrım bazı durumlarda eskisi kadar belirgin olmayabilir. Ayrıca kültürel sermaye; gelir, eğitim, cinsiyet ve yaşla da değişiklik gösterebilmektedir (Geerts vd., 2023, s. 2).

Belirli kültürler aracılığıyla sosyal olarak örgütlenmiş ve yönlendirilmiş insan toplulukları; çevrelerindeki toprak, iklim, bitki türleri, hayvan türleri ve diğer insanlarla sürekli temas halinde olup karşılıklı etkileşimlerde bulunmaktadır. Sosyolojide iklim ve kültür arasında kurulan bağlantı 18. yüzyıl Aydınlanmasına, özellikle de İskoçya'da Adam Ferguson'a ve Fransa'da Baron de Montesquieu'ya kadar uzanmakta ve iklimin toplumda etkileri olduğu uzun zamandır kabul edilmektedir. Bunlar; yiyecek bulunabilirliği, çalışma alışkanlıkları, mevcut istihdam biçimleri, boş zaman uğraşları, aile yaşamı ve farklı yaşam tarzı seçimleri gibi sosyal yaşam ve ilişki türlerine dair durumları içermektedir. Bununla birlikte, 20. yüzyılın sonlarında iklim değişikliğinin insanlığın geleceği için kritik bir sorun olarak ortaya çıkması, bu ilişkinin tersten, yani toplumun iklim üzerindeki etkisinin araştırılmasına neden olmuştur. Ancak, bu etki karşılıklı bir ilişki olmaya devam etmektedir (Scott, 2014, s. 180).

Ulusal kültür, siyasi güveni ve bireylerin hükümetlerine karşı tutumlarını şekillendirmenin yanı sıra, siyasi davranışları etkileyerek belirli bir siyaset ve milliyetçilik tarzı ve doktrini oluşturma süreçlerinde etkili olmaktadır. Çevresel kaynakların kullanımını düzenleyen yasalar, uyuşturucuların yasallığı, kürtaja erişim, işletmelerin faaliyet günlerinin belirlenmesi ve ceza adaleti gibi birçok kamu politikası, ulusal kültürden etkilenmektedir. Hükümetler her ne kadar çevre politikaları uygulamaya çalışsa da etkin bir politikanın kültürel özellikleri dikkate alınmadan oluşturulması mümkün değildir. Bireyci ve eşitlikçi düşünce yapısının olduğu toplumlarda uygulanacak politika ile daha sert siyasi yapıların olduğu bir toplumda uygulanacak politikalar aynı derecede karşılık görmeyecektir. Bu nedenle, uygulanan politikalar da kültürel altyapı ve tarihsel süreçlere göre toplumlar arasında farklılık göstermektedir (Dang, 2020, s. 391). Ayrıca, çevre problemlerinin çözümü amacıyla yeni politikalar üretilse de bu problemlerin büyük halk kitleleri tarafından ciddiyle karşılanmadığı sürece yukarıdan indirme politikalarla çözülmesi mümkün değildir. Bazı toplumlar, çevreyi korumaya daha çok özen gösterirken diğerleri aynı fikirde değildir. Örneğin belirli ülkelerde, kendini ifade etmeyi ve yaşam kalitesini vurgulayan "*postmateryalist*" değerlere sahip bireyler, her şeyden önce ekonomik ve fiziksel güvenliği vurgulayan "*materyalist*" değerlere sahip olanlara kıyasla çevrenin korunmasına çok daha fazla öncelik vermeye ve çevreci grupların aktif üyeleri olmaya çok daha yatkındır. Ancak postmateryalist değerlerin etkisi kültürler ve gelir grupları arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Materyalistler hiçbir yerde, postmateryalistlere kıyasla, çevrenin korunmasına daha sıcak bakmamaktadır. Ancak, ileri sanayi toplumlarında postmateryalistlerin çevrenin korunmasına destek verme olasılığı materyalistlere kıyasla iki kat daha fazladır (Inglehart, 1995, s. 57-62). Çevresel kaygılardaki çeşitliliği anlamak için, bireylerin çevreyi koruma konusunda kişisel sorumluluk çerçevesinde ideal ve olası tercihleri nasıl algıladıklarını belirlemek gereklidir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 647).

İçinde bulunulan toplumun çevreye bakışı iklim eylemlerini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda Thompson (2020) farklı kültürlerin çevreye bakış açılarını incelemiştir. Kaderci toplumlarda çevre üzerinde herhangi bir kontrollerinin olmadığı ve bu konuda bir değişiklik yapamayacakları düşüncesi hakimdir. Bu nedenle, doğal kaynaklar bu kişilere sunulduğunda kullanıp, sunulmadığında ise haklarına razı olmaktadır. Güncel teknolojinin olmadığı, yoğun nüfus artışı politikalarının uygulandığı ve çevresel duyarlılıkların baskılandığı gelişmemiş toplumlarda oldukça yaygın olarak görülmektedir. Doğanın kutsal olduğuna inanan insanlar ise, çevreye daha duyarlı tüketim alışkanlıklarına sahip olmakta ve çevreci eylemlere daha yatkındır. Hiyerarşicilere göre ise, doğa kontrol edilebilir bir yapıya sahiptir. Fakat, ekonomik faaliyetlerle yoğun kullanımı sonucunda çevre felaketleri yaşanabilmektedir. Bunun önüne geçilmesi için uzman kişilere ve yasal sınırlandırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakış açısına göre, üst sınıfların yaşam biçimlerini sürdürmek için daha fazla kaynağa ihtiyacı vardır. Bu da kaynaklara erişimde toplumsal sınıfların ve hiyerarşinin etkisini öne çıkarmaktadır. Bu anlayış insanın hiyerarşik olarak doğanın üstünde olduğu inancına ve doğanın insan tarafından sömürülmesine neden olmaktadır. Bireyselcilere göre doğa esnek, kendini toplayabilen ve merhametli bir yapıdır. Buna göre, doğa tahriplerden kurtulup tekrar dengeye gelebilecek bir yapıdadır. Bu nedenle bu grup diğerler gruplara göre sosyal hareketleri desteklemeye daha isteksizdir. Eşitlikçiler ise, toplumda sosyal ve doğal eşitlik bulunması gerektiğini düşünmektedir. İnsan davranışlarının doğal felaketlere yol açabileceğini ve dolayısıyla dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Çevresel felaketlerin ortaya çıkmasında tek bir bakış açısını sorumlu tutmak mümkün olmamakla beraber hiyerarşik ve kaderci bakış açıları çevre problemlerinin yayılmasında oldukça etkili olmuştur (Baylan, 2009, s. 70-73).

Bazı durumlarda her ne kadar çevresel bozulmanın önüne geçmek ekonomik büyümeyi kötü etkilese de çevresel kalitesi bozulmuş ülkelerde bireyler bu kalitenin yeniden artırılabilmesi için düzenlemeler yapılmasına gönüllü olmaktadır. Bu nedenle şiddetli kirlilik durumlarında bireyler gelirden ziyade çevreyi seçebilmektedir (Inglehart, 1995, s. 61). Buna ek

olarak, ekonomik büyüme ve toplumda servetin dağıtılma şekli bireylerin konuya bakış açısında ve sorunlardan etkilenme şeklinde önemli belirleyicilerdendir. Toplumsal eşitsizlikler çevreye verilen zararlardan etkilenme boyutunu da belirlemektedir. Bu etkinlenme şiddeti, toplumda servet ve güç dağılımını yansıtmaktadır. Nispeten yoksul ve güçsüz olanlar çevresel maliyetlerden orantısız bir pay alma eğiliminde iken daha zengin ve güçlü olanlar bu zararlardan büyük oranda kaçınabilmektedir. Buna ek olarak, zenginlik ve güç eşitsizliklerinin daha yüksek olduğu toplumlar çevreye daha fazla zarar verme eğiliminde olmaktadır. Aksine, ekonomik ve politik eşitsizliklerin nispeten ılımlı düzeyde olduğu toplumlar ise çevreye daha az zarar verme eğilimindedir. Çevreye verilen zararın maliyeti herkes tarafından eşit olarak paylaşılsa bile (örneğin; herkes aynı kirli havayı solusa ve aynı kirli suyu içse) çevreye zararlı ekonomik faaliyetlerden elde edilen net faydaların zenginlerin lehine değişmesine neden olacaktır. Zenginler, yoksullardan daha fazla tüketmeleri nedeniyle ekonomik faaliyetlerden elde edilen faydalardan genellikle daha büyük bir pay almaktadır. Bunun dışında birçok çevresel maliyet, alan boyunca eşit şekilde dağıtılmak yerine yerleştirilmiştir. Bu, nispeten zengin ve güçlü olanların, ekonomik faaliyetlerin neden olduğu çevresel zararlardan uzaklaşmalarını mümkün kılmakta, çevresel zararların yoğunlaştığı bölgelerden uzak yaşamasını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda siyasi güce sahip olanlar için de geçerlidir (Boyce, 2007, s. 275-276). Halbuki ekolojik adalet tüm insanların ve toplulukların çevre sağlığı yasaları ve düzenlemeleri kapsamında eşit korunma hakkına sahip olması ile ortaya çıkmaktadır. Ancak yaş, ırk, yoksulluk ve sınıf gibi sosyal kategoriler ekolojik problemlere maruz kalma üzerinde oldukça etkilidir (Pellow ve Brehm, 2013, s. 235-236). Bu eşitsizlikler aynı zamanda kendini kültür yoluyla da ortaya koymaktadır.

Kültürün adaptif bir sistem olup olmadığına bakılmaksızın, insan ve doğa arasındaki ilişki kültür tarafından belirlenmektedir. Her ne kadar çevresel problemler ekonomi ve teknoloji ile bağdaştırılsa da bunlar sadece ekonomik durum ve teknoloji düzeyine bağlı olmayıp, daha ziyade bunları ne tanıyabilen ne de çözebilen kültürel kompleksin bütününe bağlıdır. Kültürün karmaşıklığı göz önüne alındığında, sosyal bilimler olmadan çevre sorunlarının çözülemeyeceği açıktır. Bu nedenle çevresel problemler toplum (kültür) tarafından kabul görmez ve sorun acil olarak kabul edilmezse, çözüme yönelik hiçbir kültürel değişim gerçekleşemeyecektir (Lapka vd., 2012, s. 20).

Kültürel teori, tarihsel olarak dört ana sosyal örgütlenme türü olduğunu öne sürmektedir: *kaderci*, *hiyerarşik*, *bireyci/girişimci* ve *eşitlikçi*. Bu kültürel formların her biri, doğaya ve sosyal ve çevresel hedeflere ulaşma yollarına dair farklı bir bakış açısına sahiptir. 21. yüzyıl toplumunda baskın kültürel model bireycidir. Ancak bu modelin yalnızca bir sosyal örgütlenme biçimi olduğu ve çevre yanlısı davranış değişikliğinin karmaşıklığını ele almakta yetersiz kalabileceğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır (Jackson, 2005, s. 84-87). Çevresel uygulamalar yalnızca çevresel değerlere veya kaygılara verilen (bireysel) tepkiler olarak değil, daha ziyade karmaşık bir dizi maddi, sosyal, siyasi ve kültürel sistem içinde yer alan uygulamalar olarak anlaşılması gerekmektedir (Ford, 2019, s. 627-632). Her ne kadar insan davranışlarında bireysel yaklaşımlar ön planda olsa da bazı sosyal teoriler bunun da ötesine geçerek davranışların, tutumların ve hatta benlik kavramının sosyal olarak inşa edildiğini ve karmaşık bir sosyal mantık tarafından belirlendiğini öne sürmektedir. Örneğin sosyal kimlik teorisi, davranışların önemli kısımlarının grup içi dayanışma ve gruplar arası rekabet eğilimi tarafından motive edildiğini ifade etmektedir. Bu tür teoriler, çevresel açıdan önemli davranışların sosyal olarak gömülü olduğuna dair zengin bir teori sağlamaktadır. Ayrıca davranış değişikliğinin sosyal düzeyde gerçekleşmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bireysel değişim ne mümkün ne de yeterlidir (Jackson, 2005, s. 79-83).

Kültür sosyolojisi, çevresel kaygıları ve çevre yanlısı davranışları, sınıfın bilinçsiz performansının bir parçası olarak değerlendirmektedir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 648). Bu bağlamda Carfagna vd. (2014, s. 160) tarafından Bourdieu'nun (1984, s. 437) çalışmasından yola çıkılarak ortaya koyulan "*eko-habitus*" kavramı yeryüzüyle derin bir bağlantı hissi, yeryüzünü koruma sorumluluğu ve bunu yapmak için bireysel ve kolektif yetenek olarak ifade edilmektedir. Buna göre, yüksek kültürel sermayeye sahip olan kişilerin daha sürdürülebilir ürünlere yöneldiğini ifade etmektedir. Bu da ekolojik ürün tüketiminde sınıfsal farklılıklar olabileceğini öne sürmektedir. Üst sınıf tüketim alanları ekolojik yönelime uygun olarak şekillenmeye başlamış ve bireylerin kaygılarını karşılayacak şekilde dönüşmüştür. Ancak, bu malların kullanımı her zaman doğaya olan zararı azaltmamaktadır. Dolayısıyla yüksek kültürel sermayeye sahip kişiler her zaman düşük kültürel sermayeye sahip insanlara göre ekolojik ayak izini azaltmamaktadır ancak çevresel konulara daha çok ilgi göstermektedir (Carfagna vd.,

2014, s. 160). Bu durum bireylerin çevreyi düzenlemeye yetebilecek kadar gücünün olup olmadığına inanması ile ilişkilendirilebilir. Yüksek statülü kişiler çevreyi etkileyebilecek kadar gücünün ve meşruiyetinin olduğuna inanırken düşük statülü bireyler çevrelerini etkileyecek güçten yoksun olduklarını düşünmektedir. Haliyle bu inanış bireylerin eylemlerine de yansımaktadır (Kennedy ve Givens, 2019, s. 654-655). Örneğin Greta Thunberg ve Leonardo DiCaprio gibi kişiler en ufak bir olayda bile eyleme geçebilecek güce sahipken sıradan bir kişi kendisinin yetkililer tarafından asla dinlenmeyeceğini düşünebilmektedir. Bununla beraber ünlü, zengin ve güçlü kişiler geniş halk kitlelerini harekete geçirebilme imkanını da ellerinde tutmaktadır. Araştırmalar, yalnızca ayrıcalıklı kişilerin çevreyi koruma amacıyla kişisel eylemlerde bulunmalarını motive edecek kültürel zevklere, zamana ve paraya sahip olduklarını ve çevreyi benzer şekillerde deneyimleyen diğer insanlarla ilişki kurduklarını göstermiştir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 662).

Eko-habitus kavramı çerçevesinde zamanla belli tartışmalar meydana gelmiştir. Bunlardan ilkinde eko-habitus, kültürel otoritenin mevcut ve dışlayıcı biçimlerine meydan okuyan nispeten açık bir kültürel yönelim gibi görünmektedir. Yüksek eğitilmiş kişilerden yola çıkarsa da düşük eğitilmiş kişilerin de bu tarz eğilimleri olabileceğini ifade etmektedir. Bu açıdan kolektif bir hareket ve strateji olarak görülebilmektedir. Buna göre, insanların hem sosyal hem de çevresel açıdan nasıl iyi yaşayacaklarına dair somut ve pratik bir anlayış geliştirmeleri gerekmektedir (Geerts vd., 2023, s. 2). Bununla beraber, eko-habitus kavramının da bir ayrım potansiyeli vardır ve kökleri sınıf ayrımlarından kaynaklanıyor olabilir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 662). Çünkü çevresel yönelimler ayrıcalıklı, beyaz, orta sınıf ve siyasi olarak aktif kişiler tarafından daha çok takip edilmekte, kültürel sermayesi ve eğitimi yüksek kişilerde eko-habitus daha net izlenmektedir. Çünkü eğitimin doğrudan toplum tarafından önemli görülen değer ve davranışları geliştirmesi dışında çocukları yüksek eğitilmiş olma eğiliminde olan orta sınıf grupları içindeki sosyalleşme sürecinden de kaynaklanmaktadır (Geerts vd., 2023, s. 3). Daha önce belirtildiği gibi Bourdieu (1984, s. 2) da eğitimin meşru kültür ve zevklerin üretiminin merkezinde yer aldığını savunmaktadır. Buna ek olarak, kültürel zevkler, yetkinlikler, eğilimler ve tercihler insanların neden çevresel uygulamalara katıldıklarını açıklamak için bilişlerden daha önemli olabilmektedir (Geerts vd., 2023, s. 3-4). Diğer yandan çevre hareketi kültürel normları değiştirip yeni bir kimlik oluşturarak kendisine destek aramaya çalışmaktadır. Çünkü çevreci hareketlerde kimlik ve pratik el ele gitmektedir. Örneğin yeşil yaşam aktivistleri çevresel nedenlerle yaşam tarzlarının ve tüketim pratiklerinin bazı yönlerini değiştirmektedir. Bu anlamda kurulan sosyal ağlar bu pratikleri sürdürmeyi desteklemektedir (Cherry, 2019, s. 756-757).

20. yüzyıl boyunca modern toplumların doğayı sömürmesi sonucu ortaya çıkan ekolojik krizler sanat alanına da yansımıştır. Sanatçılar, bu olaylara kayıtsız kalmamış ve çeşitli yaklaşımlarla tüketim kültürünün insanlığı getirdiği durumu yansıtmışlardır. Bu bağlamda sanat kültürel bir eğitim olma görevini de üstlenmiştir (Mamur, 2017, s. 1001-1010). İklim değişikliği son dönemde kültür-sanat faaliyetlerinin bir konusu haline gelmiş ve çoğu sanatçının ana temasını oluşturmuştur. Birçok sanatçı iklim değişikliği, doğa ve insan arasındaki bağımlılık, acil eylem ihtiyacı ve küresel ısınmanın zarar verici etkilerini sanat yoluyla ifade etmeye çalışmaktadır (Yüksel ve Yüksel, 2022). Sanat yolu ile bireylerin bilinçlendirilmesi çevre hareketlerine kültürel bir bakış açısı da kazandırmaktadır. Ayrıca sanatın her kesimden insana ulaşabilmesi çevreye duyarlı bir kültürel sermayenin oluşmasında önemli bir adımdır.

Dini değerler, kültür üzerinden bireylerin doğaya bakış açısını da etkilemektedir. Bu inanışlardan biri olan Budizm, ekolojik sistemde her şeyin birbiri ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, insanlar doğayı sömürerek zarar vermektedir. Budizm, bu kapsamda biyolojik adaleti savunmaktadır. Benzer şekilde, Hindu inancında da doğadaki her canlıya, Tanrı'nın parçası olduğu için, saygı duyulması gerekmektedir. Yahudi ve Hristiyan inancında ise doğa insana Tanrı tarafından emanet edilmiştir. Bu nedenle onu korumaları ve doğal kaynaklara karşı tasarruflu davranmalıdır. İslam dininde ise, doğanın kutsallığı, bütün varlıklara saygı duyulması, hiçbir canlıya zarar verilmemesi ve insanın dünyanın efendisi olmaması görüşleri bulunmaktadır (Sofuoğlu Kılıç, 2019, s. 12-15). Dinlerin insanları dünyadaki davranışlarından sorumlu tutması nedeniyle çevre üzerinde bu tarz bakış açılarının olması bireylerde doğayı koruma bilinci geliştirmiştir. Bu bilinç bazı toplumlarda zamanla kültürel bir eyleme dönüşmüştür.

Sonuç

Kültür ve doğa ilişkisi egemenlikte taraf seçme olarak değerlendirilebilmektedir. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyetine öncelik verildiğinde; insan merkeziliğin başarı hikayesi ya da masum doğayı istismar eden büyük kötü adam olarak insan olmak üzere iki yorum ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, doğaya öncelik verildiğinde ise, insanoğlu doğal güçlere karşı çıkma imkânı ve sorumluluğu olmaksızın biyolojik yasaların bir kurbanı olarak algılanabilmektedir. Ancak, tek taraflı yorumlar oldukça basitleştirilmiş açıklamalardır. Yalnızca bir tarafa vurgu yapılırsa insan ve doğa arasındaki etkileşim tam anlamıyla anlaşılabilir. Her iki sistemin de etkileşimde olduğu günümüzde açıkça görülmektedir. Yerel kaynakların büyük bir bölümünü ikame edebilen ve doğa kanunlarından bağımsız olduğu yanılması yaratabilen modern toplumlarda bile doğanın kültür üzerindeki etkisi son derece yüksektir. Özellikle, doğal felaketler doğanın egemenliğini hatırlatırken teknolojik düzey ne olursa olsun gıda, mal/enerji tedariki ve atık emilimi açısından hala doğal kaynaklara ve ekosistem hizmetlerine güvenilmektedir (Lapka vd., 2012, s. 20-21).

Çevre sosyolojisinin şu andaki sınırlı konumunu aşabilmesi için sosyolojinin çevre-toplum ilişkilerine dair anlayışının yeniden çerçevesine ek olarak ekolojik risklerin yıkıcı sonuçlarının tespit edilmesi ve hafifletilmesi için kamu sosyolojisinin potansiyel katkılarının pratik bir araştırma alanı haline gelmesi gerekmektedir (Picou, 2008, s. 520). Çevre sosyolojisinin gelişmesi sürdürülebilir uygulamaların topluma daha iyi yansıtılabilmesi ve benimsetilmesi için kritik öneme sahiptir. Teknolojik gelişmeler ve yeni uygulamaların devreye alınması onları benimseyecek bir toplum olmadan istenilen etkiyi yaratmayacaktır. Örneğin, her ne kadar yeni sulama sistemleri geliştirilse de çiftçiler bu yeni düzeni kabul etmedikçe vahşi sulama yapmaya devam edecektir. Bu nedenle çevre problemlerinin anlaşılması ve toplum tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi de ancak o toplumu anlama yoluyla olacaktır.

Kültürel faktörler ve sosyal normlar gibi belirsizlikler nedeniyle benzer politika uygulamaları bazı ülkelerde başarısız olurken diğerlerinde başarılı olabilmektedir (Dang, 2020, s. 407). Bu nedenle politika yapımcıların öncelikle içinde bulunduğu toplumun kültürel normlarını iyi tahlil etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyolojiye bu alanda büyük iş düşmektedir. Çevre sosyolojisi ile beraber kültür sosyolojisine de önem verilmesi ve bu iki alanın beraber çalışması bu alanda daha kalıcı ve sürdürülebilir yaşamı destekleyici politikaların uygulanmasını sağlayacaktır.

Kültürel çeşitliliğin desteklenmesi çevre problemlerinin çözümünde oldukça büyük önem taşımaktadır. Farklı dünya görüşleri, doğaya karşı bakış açıları ve çözüm yöntemleri çevrenin korunmasına katkı sağlayacaktır. Bunun için öncelikle kültürlerin derinlemesine tanınması ve çevreye olan bakış açılarının incelenmesi gerekmektedir. Bu sayede çevre sorunlarına neden olan kültürel özellikler neden sonuç ilişkisi içerisinde incelenebilir (Baylan, 2009, s. 73). Bireyselci dünya görüşünün çevre problemleri gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda da yerini toplumsal bakış açısına bırakması daha kolektif bir öneri sunulmasına imkan tanıyabilir.

Eğitim, sanat ve teknoloji gibi kültürü derinden etkileyebilecek unsurlarla özellikle genç nesillere çevre bilincinin kazandırılması ekolojik felaketlerin önüne geçilmesinde oldukça önemlidir. Okullarda ders programlarının çevre bilinci kazandıracak şekilde hazırlanması, bireylerde küçük yaştan itibaren bu farkındalığın kazandırılmasını sağlayacak ve toplumsal kültürü değiştirecektir. Bunun yanı sıra gençlerin takip ettiği sanatçıların çevreyi korumaya özen göstermesi ve buna yönelik faaliyetler düzenlemesi de bu kültürün yerleşmesini sağlayabilir.

Yazar Katkıları: Tüm süreçler S.G. tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Author Contributions: All processes were conducted by S.G.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Kaynaklar

- Baylan, E. (2009). Doğaya ilişkin inançlar, kültür ve çevre sorunları arasındaki ilişkilerin kuramsal bağlamda irdelenmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 67-74. https://doi.org/10.1501/Csaum_0000000015
- Bhatasara, S. (2015). Debating sociology and climate change. *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 12(3), 217-233. <https://doi.org/10.1080/1943815X.2015.1108342>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Boyce, J. K. (2007). Is inequality bad for the environment?. In *Equity and the Environment*, 15 267-288. Emerald Group Publishing Limited. ISBN: 978-0-7623-1417-1
- Carfagna, L. B., Dubois, E. A., Fitzmaurice, C., Ouimette, M. Y., Schor, J. B., Willis, M., & Laidley, T. (2014). An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. *Journal of consumer culture*, 14(2), 158-178. <https://doi.org/10.1177/1469540514526227>
- Catton Jr, W. R., & Dunlap, R. E. (1978). Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 41-49. <https://www.jstor.org/stable/27702311>
- Catton Jr, W. R., & Dunlap, R. E. (1980). A new ecological paradigm for post-exuberant sociology. *American Behavioral Scientist*, 24(1), 15-47. <https://doi.org/10.1177/000276428002400103>
- Cherry, E. (2019). "Not an Environmentalist": Strategic Centrism, Cultural Stereotypes, and Disidentification. *Sociological Perspectives*, 62(5), 755-772. <https://doi.org/10.1177/0731121419859297>
- Dang, W. (2020). How culture shapes environmental public participation: case studies of China, the Netherlands, and Italy. *Journal of Chinese governance*, 5(3), 390-412. <https://doi.org/10.1080/23812346.2018.1443758>
- Dunlap Riley E. (2016). A Brief History of Sociological Research on Environmental Concern. In Telesiene Audronè, Gross Matthias (Eds.), *Green European: Environmental Behavior and Attitudes in Europe in a Historical and Cross-cultural Comparative Perspective*. London, England: Routledge.
- Dunlap R. E. & Jones R. E. (2002). Environmental Concern: Conceptual and Measurement Issues. In Dunlap Riley E., Michelson William (Eds.), *Handbook of Environmental Sociology*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Ford, A. (2019). The self-sufficient citizen: Ecological habitus and changing environmental practices. *Sociological Perspectives*, 62(5), 627-645. <https://doi.org/10.1177/0731121419852364>
- Geerts, R., Vandermoere, F., & Oosterlyncx, S. (2023). Culture and green tastes. A sociological analysis of the relationship between cultural engagement and environmental practices. *Poetics*, 97, 101768. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2023.101768>
- Holt, F. (2022). The geo-ecological turn in sociology and its implications for the sociology of the arts. *Cultural Sociology*, 16(4), 486-502. <https://doi.org/10.1177/17499755211072821>
- Inglehart, R. (1995). Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies. *PS: Political Science and Politics*, 28(1), 57. <https://doi.org/10.2307/420583>
- Jackson, T. (2005). *Motivating Sustainable Consumption: a review of evidence on consumer behaviour and behavioural change*. the Sustainable Development Research Network, 29(1), 30-40.
- Kasper, D. (2016). Re-conceptualizing (environmental) sociology. *Environmental Sociology*, 2(4), 322-332. <https://doi.org/10.1080/23251042.2016.1197474>
- Kennedy, E. H., & Givens, J. E. (2019). Eco-habitus or eco-powerlessness? Examining environmental concern across social class. *Sociological Perspectives*, 62(5), 646-667. <https://doi.org/10.1177/0731121419836966>
- Kennedy, E. H., & Johnston, J. (2019). If you love the environment, why don't you do something to save it? Bringing culture into environmental analysis. *Sociological Perspectives*, 62(5), 593-602. <https://doi.org/10.1177/0731121419872871>
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2019). *Halk Kültüründen Modern Kültüre Ekolojik Yansımalar: Ekolojik Yaklaşım ve Hareketler Üzerine Bir İnceleme*. Yörük Ali Efe Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu, 747-767.
- Konak, N. (2010). Çevre sosyolojisi: Kavramsal ve teorik gelişmeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 271-283. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61801/924585>
- Lapka, M., Vávra, J., & Sokolíčková, Z. (2012). Cultural ecology: contemporary understanding of the relationship between humans and the environment. *Journal of Landscape Ecology*, 5(2), 12-24. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0050-z>
- Lidskog, R., Mol, A. P., & Oosterveer, P. (2015). Towards a global environmental sociology? Legacies, trends and future directions. *Current Sociology*, 63(3), 339-368. <https://doi.org/10.1177/0011392114543537>

- Mamur, N. (2017). Ekolojik sanat: çevre eğitimi ile sanatın kesişme noktası. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1000-1016. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.316297>
- Özler, Ş. İ., & Obach, B. K. (2019). Cultural Barriers to Environmental Mobilization in the Republic of Turkey. *Sociological Perspectives*, 62(5), 773-793. <https://doi.org/10.1177/0731121419866810>
- Pellow, D. N., & Nyseth Brehm, H. (2013). An environmental sociology for the twenty-first century. *Annual Review of Sociology*, 39, 229-250. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145558>
- Picou, J. S. (2008). In search of a public environmental sociology: Ecological risks in the twenty-first century. *Contemporary Sociology*, 37(6), 520-523. <https://doi.org/10.1177/009430610803700605>
- Popov, E. A., Kolesnikova, O. N., & Zamjatina, O. N. (2021, February). *Environment as a Socio-cultural Phenomenon*. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 670, No. 1, p. 012026). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/670/1/012026>
- Scott J. (2014). *A dictionary of sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, M. (2000). *Understanding environmental values: a cultural theory approach*. Event Paper. Carnegie Council on Ethics and International Affairs, New York. https://cdn.carnegiecouncil.org/media/cceia/711_thompson_2023-09-26-032553_jxec.pdf?v=1671038362
- Yüksel, İ., & Yüksel, O. A. (2022). İklim Krizi ve Kültür-Sanat Alanına Yansıması. *Art Vision*, 28(49), 189-197. <https://doi.org/10.5152/ArtVis.2022.1047421>